

Изследване на предприемаческите нагласи на варненските студенти

Евгени Филипов

A Study of the Entrepreneurial Intentions of University Students from the Varna Region

Evgeni Filipov

Abstract

In recent years there have been structural changes in Bulgarian higher education, aimed at a more active involvement of the universities in the real economy. This shift in paradigm can be connected to the concepts of a "third mission" of the modern university. This paper is aimed at examining the current environment for entrepreneurial activities among the students of the city of Varna. The method used is a survey with 279 respondents who are either current students at Varna universities or just recently graduated.

Keywords: Student entrepreneurship, „third mission” of higher education, academic spin-off firms, youth unemployment.

Въведение

През последните десетилетия в световната практика развитие получават идеите за т. нар. „трета мисия” на висшето образование. Традиционно обучението е първата и най-стара функция на университетите, но разширяването на научно-изследователските им задачи определя промяната в тяхната роля и нарастването на значението им в създаването на иновации и стимулирането на технологичното превъоръжаване. Усложняването на формите за трансфер на резултатите от научно-изследователската дейност на академичните служители обуславят повишаването на ролята на университетите в реалната икономика, и водят до появата на концепцията за предприемачески университети и трета мисия, стояща извън обхвата на традиционните им функции.

В икономическата теория все още липсва унифицирана дефиниция за третата мисия на университетите, като се разпознават различни форми и методи за реализация на техните икономически задачи. Ецковиц и Мартин я представят като „функция за допринасяне към икономиката и обществото” [11]. Предаци я определя като „задачата да се развива диалог между науката и обществото” [14]. В едно от редките български изследвания по темата Иван Върбанов и Николай Живков я дефинират като „мисия по внедряването в ценностните системи на университетите на нова ценност - засилване на социалното и икономическото им влияние върху живота на обществото и неговите институции” и включват в обхвата ѝ „лицензирането, университетските търговски дружества, повишаването на информираността, външните услуги за социалната среда, намирането на работа, обучението в предприемачество и др. под” [1].

Корените на концепцията за третата мисия могат да бъдат търсени в идеите на Майкъл Гибънс за „Модус 2” в научно-развойната дейност – интердисциплинарен подход, при който в основата на научните изследвания стои не чистият научен интерес, а решаването на конкретни проблеми и постигането на приложни резултати, които да подпомогнат общественото развитие [9]. В следствие се появява и т.нар. модел на „тройната спирала”, предложен в края на XX век от Хенри Ецковиц и Лоет Лейдесдорф [8]. Този модел описва „застъпване” между институционалните сфери на влияние на държавата, университетите и фирмите от частния сектор, като в следствие на това се появява прехвърляне на функции и роли между трите групи, и създаване на хибридни организации и връзки, които да подпомогнат осъществяването на усложняващите се контактни отношения. Резултат от подобна ситуация следва да бъде създаването на иновативна среда, в която да проспират университетски spin-off фирми, тристранни инициативи за развиване на икономика на

знанието, и стратегически алианси между фирми, правителствени лаборатории и университетски изследователски звена.

Развитието на предприемаческите функции на университетите намира най-ясно отражение в САЩ, където с приемането на закона Бей-Доул през 1980 г., висшите училища получават правото да запазват собственост върху резултатите от своята научно-изследователска дейност. Периодът след въвеждането на законодателните промени се отличава с нарастване на патентната активност на университетите и на цялостната икономическа дейност по реализирането на новопридобитите интелектуални права. Опасенията, че вниманието на университетите ще се фокусира твърде силно върху приложните изследвания за сметка на фундаменталната наука, не намират оправдание [12].

В рамките на ЕС въпросите за академичното предприемачество са област на повишен интерес, поради изоставането в иновационно отношение спрямо САЩ и икономиките на Югоизточна Азия. Това изоставане често се свързва с определени проблеми в патентното законодателство в Съюза [6], както и с по-затворените и йерархични структури в европейското висше образование [7], където не съществува подходяща среда за копиране на конкурентните изследователски принципи в САЩ [10]. В тази връзка европейската научна мисъл проявява засилен интерес към различните методи за стимулиране на трансфера на иновационни продукти и процеси от изследователските звена към реалната икономика, водещо значение сред които имат лицензионните съглашения с вече съществуващи предприятия от частния сектор, и основаването на нови фирмени образувания – т.нар. академични spin-off фирми [15].

През последните години общоевропейските политики за стимулиране на академичното предприемачество започват да проникват и в България, където традиционно през периода на прехода във висшето образование се наблюдава неблагоприятна среда за реализиране на подобни проекти [4]. Промяната на негативното възприятие към провеждането на икономическа дейност в университетите намира ясно концептуално отражение във внесените в Закона за висшето образование промени: с решение на Народното събрание от 19.02.2016 г., законово вече се разрешава провеждането на „стопанска дейност, свързана с основната дейност на висшето училище” и с „реализацията на създаваните от него научноизследователски резултати и други обекти на интелектуална собственост” [2]. Важни са и заложените в новоприетата Иновационна стратегия за интелигентна специализация 2014-2020 г. (ИСИС) стратегически цели пред българската образователна система, където ясно се посочва нуждата от стимулиране на предприемаческата активност, и по-конкретно на младежката такава [3].

В този контекст настоящето изследване разглежда предприемаческите нагласи сред варненските студенти. Студентите се явяват една от двете ключови групи, които следва да бъдат адресирани при прилагането на политики за стимулиране на предприемаческата дейност в сферата на висшето образование. Преподавателският състав е другият ключов актьор в този процес, като е препоръчително провеждането на бъдещи изследвания, които да проучат средата за осъществяване на предприемачески проекти и сред тази група. Град Варна е един от университетските центрове на страната, което предполага използването на академично предприемачество за стимулиране на развитието на регионалната икономика.

Методология на изследването.

За изследване на предприемаческите нагласи на варненските студенти е използвано анкетно проучване, обхващащо 279 настоящи или наскоро завършили студенти. Във въпросника са включени тринадесет въпроса, които могат да бъдат разделени на три аналитични блока.

Първият блок е насочен към провеждането на сравнителен анализ и поставянето на

получените резултати в по-ясен контекст в международен план. За сравнителна база е прието престижното международно изследване GUESS (Global University Entrepreneurial Spirit Students' Survey), провеждано от 2003 година насам под егидата на Швейцарския институт за малки фирми и предприемачество към университета Санкт Гален. Проучването GUESS се извършва на всеки две години, като към 2013 година в него вземат участие представители на 759 университета от 34 държави [16]. В настоящето изследване са използвани последните публикувани резултати, които обхващат периода 2013-2014 година.

Допълнително, от състава на участващите държави като най-подходящи за сравнение се приемат страни от Централна и Източна Европа (ЦИЕ), които са членки на ЕС. Подобно на България, тези държави прилагат планова икономика докъм края на 80-те години, преди да започнат процес на преход към пазарно стопанство. Поради своите особености, те често са обособявани като по-специфична група по отношение на средата за развитие на университетско предприемачество [13]. От техния състав в GUESS вземат участие Унгария, Полша, Словения и Румъния.

Към момента български университети все още не са се включвали в този проект, но за целите на изследването четири от въпросите в анкетата са формулирани по начин, който да позволи сравнителен анализ с резултатите от GUESS. Тези въпроси са ориентирани към краткосрочните и дългосрочните кариерни планове на студентите след завършване на тяхното обучение, желанието им за стартиране на предприемачески проекти, и оценката им на университета като среда за стимулиране на подобни активности. Трябва да бъде подчертано, че поради ограничения обхват на изследването анализът обхваща единствено част от областите, изследвани в GUESS. За получаването на по-пълна картина на общите предприемачески нагласи и нужди на студентите от страната и региона е желателно пълноправно включване на български екип в международния проект.

Вторият блок въпроси от анкетното допитване изследва характеристиките на предприемаческите нагласи сред варненските студенти, като за тази цел се разглежда тяхната представа за съществуваща бизнес среда в страната и региона, самооценката на собствения им капацитет за стартиране на фирма, конкретните им нужди за осъществяване на подобни проекти и вижданията им за потенциални партньори.

Третият блок въпроси е демографска справка, като групировките на студентите се извършват на основа на показателите: пол, етап на обучение, област на обучение и наличие на преки контакти с човек с предприемачески опит.

Резултатите от анкетното проучване са обобщени чрез програмния продукт SPSS, като за проверка на статистическите хипотези се използват съответните иконометрични тестове.

Сравнителен анализ на предприемаческите нагласи на варненските студенти.

Първа стъпка в анализа следва да бъде разглеждането на демографските характеристики на статистическата извадка, и установяването на съвместимост със сравнителната база от доклада на GUESS.

Според признака „пол“ 64% от респондентите на авторовото проучване са жени, спрямо 58.4% средно в държавите, участващи в GUESS, като осем страни показват по-висок дял на анкетираните студенти от женски пол.

Друго разграничение, което се отчита от GUESS, е *областта на обучение*. Различните специалности се разделят в три широки групи: „Бизнес, право и икономика“, „Естествени науки и медицина“ и „Обществени науки“. Ако специалностите на анкетираните студенти бъдат разпределени между тези широки класификационни групи, то се вижда липсата на изучаващи специалности от областта на „Обществени науки“. 68.7% от анкетираните изучават специалности от областта „Бизнес, право и икономика“ (БПИ), спрямо 34.7%

средно за страните от GUESS, докато останалите 31.3% могат да бъдат отнесени към областта „Естествени науки и медицина” (ЕНМ), спрямо 35.1% в държавите от GUESS. Това неравномерно разпределение се обуславя по обективни причини от специализацията на анкетиранияте университети, и като цяло не се отклонява от демографските профили на извадките от някои страни, като Япония, Франция, Австралия и Канада.

Разграничението между областите на обучение на студентите носи важна информация за целите на анализа и от гледна точка на фокуса върху предприемачески проекти. Двете големи групи специализации се свързват с различен набор компетенции, имащи значение в развитието на академично предприемачество. В състава на ЕНМ влизат „технологичните” области на обучение, както и модерните специалности, изучаващи компютърни технологии – един от естествените източници на иновационни продукти и решения в процеса на технологично реструктуриране. В групата БПИ от друга страна попадат студенти, притежаващи бизнес компетенции. Световната практика сочи, че при стартиране spin-off фирми в рамките на даден университет точно бизнес компетенциите на предприемаческия екип имат съществено значение за това дали проектът ще бъде успешен или не.

Последният критерий за групиране на респондентите е свързан с това *доколко студентите са напреднали в курса си на обучение*. Студенти, намиращи се в първа и втора година на обучение, се приемат за все още относително нови в средата на висшето образование, и съставляват 48.3% от анкетиранияте, докато за останалите се приема, че вече са запознати с функционирането на висшето образование, и се намират в по-напреднал стадий от обучението си.

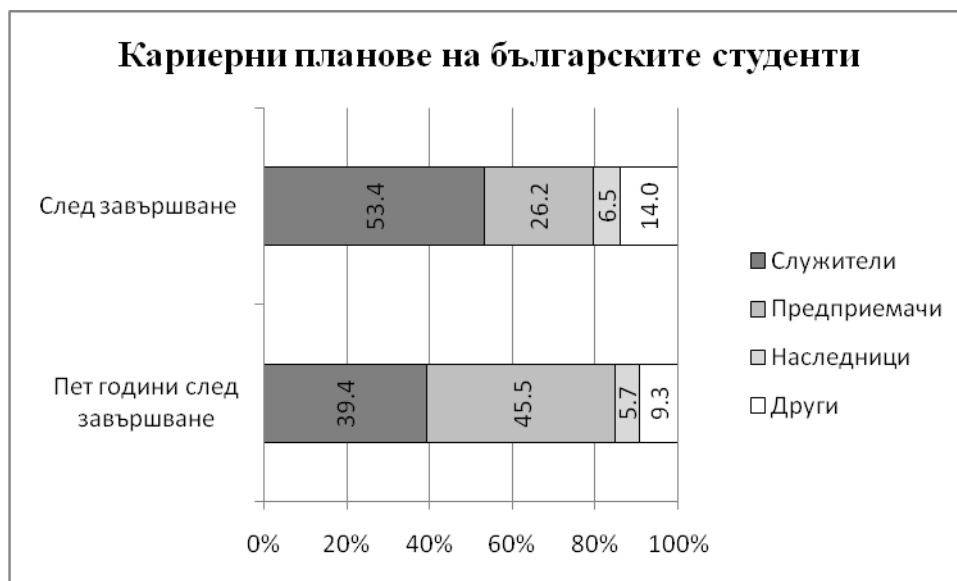
Следващата стъпка от изследването е установяването на предприемаческите нагласи сред варненските студенти, като това се извършва на база на сравнителен анализ. Първите два въпроса в анкетното проучване целят да идентифицират *планове за професионална реализация на варненските студенти след завършване на обучението им*. На база на проучването на GUESS се прави разлика между намеренията им в краткосрочен (непосредствено след завършване на обучението) и дългосрочен план (пет години след завършване на обучението).

В анкетата се разглеждат седем възможни отговора, които могат да бъдат групирани в четири широки групи на база на методологията на GUESS:

- служители – тези, които ще търсят реализация в частния сектор, на държавна служба или зад граница;
- предприемачи – тези, които планират да основат собствена фирма;
- наследници – тези, които планират да заемат позиция в семейно предприятие;
- други – тези, които планират алтернативни форми на професионална реализация или все още не могат да дадат отговор на този въпрос.

Ако бъдат сравнени резултатите от проучването сред варненските студенти с усреднените глобални показатели на GUESS, впечатление прави niskият дял на студентите, предвиждащи кариера на служители (фиг. 1). Едва 53.4% от анкетиранияте планират да търсят такава реализация след завършване на обучението си, а само 39.4% възнамеряват все още да са служители пет години след завършване на обучението си. За сравнение, сред участващите в GUESS държави тези дялове са съответно 79.6% и 50.6%. В българската извадка се наблюдава подчертано по-висок дял на тези, планиращи да се занимават с предприемаческа дейност, като 26.6% индикират желание да основат собствена фирма веднага след завършване на обучението си, спрямо едва 6.6% средно в страните, участващи в GUESS. Това следва да бъде отчетено като сериозно отклонение, особено предвид на факта, че от всички участващи в GUESS държави единствено Аржентина показва близки стойности с 25% дял на потенциалните предприемачи. От страните от ЦИЕ, участващи в проучването, Полша също показва необичайно висок дял на желаещите реализация като предприемачи

(17%), докато Румъния, Унгария и Словения са със стойности под средните.

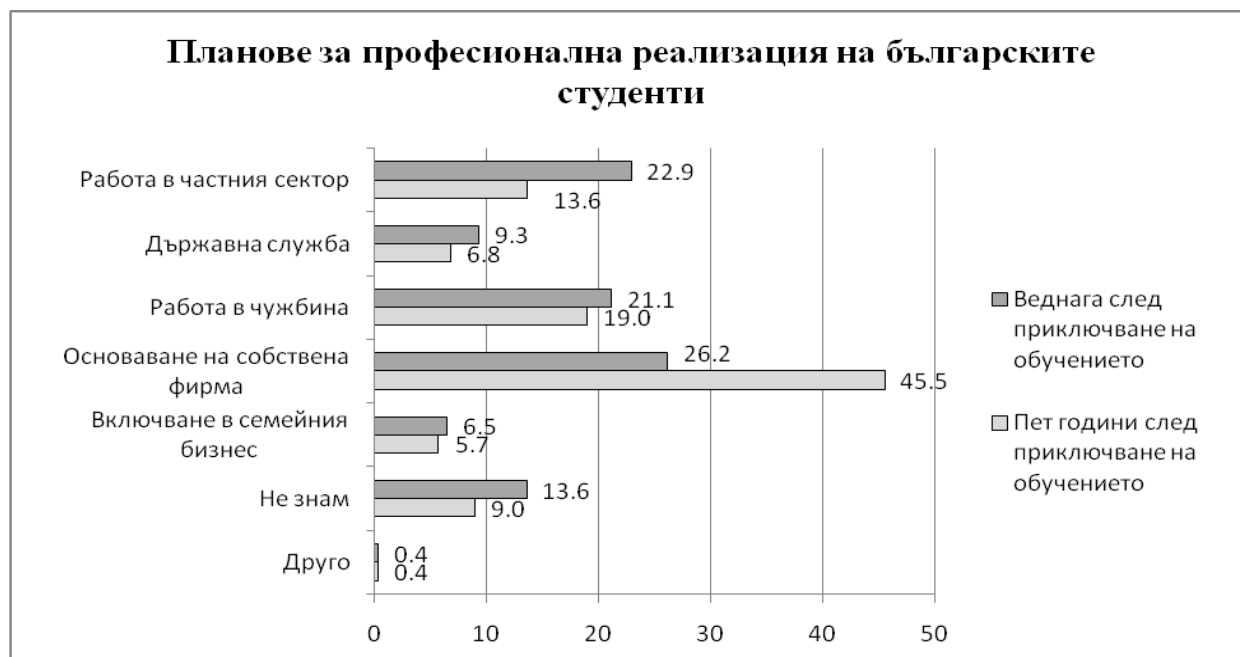
Фиг. 1. Кариерни планове на българските студенти в краткосрочен и дългосрочен план.

Подобен висок дял на потенциални предприемачи се наблюдава и според втория въпрос, отразяващ кариерните планове на студентите *пет години след завършването им*. 45.5% от анкетираните показват желание да управляват собствена фирма при повишаване на времевия хоризонт. Тук вече може да се говори за тенденция, която не е необичайна спрямо проучването GUESS. Приема се, че повечето студенти с предприемачески нагласи предвиждат период на престой в частния сектор, за да натрупат както опит, така и капиталова база за стартиране на собствени проекти. По дял на студентите, планиращи да стартират собствена фирма пет години след завършване на обучението си, българската извадка се нарежда на пето място сред страните на GUESS, отстъпвайки на Мексико, Аржентина, Колумбия и Русия, и показвайки близки стойности до Полша (40%), Унгария (35%) и Румъния (33%).

Високият дял на желаещите да създадат фирми студенти може да бъде обяснен с относително по-слабото развитие на частния сектор в България. Според доклада GUESS в развитите страни предприемаческите нагласи сред младите са по-слаби, което е ясна отлика спрямо развиващите се икономики.

В проведената анкета е въведен и допълнителен отговор, която не е обект на изследване в GUESS – *работа зад граница*¹. 21.1% от анкетираните показват желание да напуснат страната веднага след завършване на обучението си. За притеснителен факт може да се приеме запазването на този висок дял в дългосрочен период (фиг. 2). Докато редица студенти гледат на работата в частния сектор или за държавата като на по-скоро краткосрочна реализация, с поглед към прехвърляне в друго жизнено поприще пет години след завършване на обучението, при желанието за работа в чужбина почти не се забелязват различия в краткосрочен и дългосрочен план. На тази основа подобряването на възможностите за професионална реализация в рамките на страната и региона чрез развитие на фирмения сектор следва да бъде съществена стратегическа цел.

¹ В методологически план далите този отговор се включват към широката група на „служителите”, но в контекста на българската реалност от съществена важност е разграничението между търсенето на кариерна реализация в страната и зад граница, което въвежда допълнителен фактор в анализа.

Фиг. 2. Планове за професионална реализация на варненските студенти

Определени структурни различия в професионалните планове се наблюдават между студентите, намиращи се в началото на обучението си (първа и втора година от следването), и тези, които са в по-напреднал етап. Ако бъдат разгледани единствено отговорите на учащи в напреднал стадий от обучението, делът на тези, готови да стартират фирма веднага след завършване спада до 21%, спрямо 31% за новите студенти. Обратно, в дългосрочен аспект делът на желаещите да управляват собствен бизнес е по-висок за студентите в напреднал стадий на обучение. Може да се твърди, че тази зависимост отразява ефекта на обучението в университет и придобиването на по-висока яснота относно предизвикателствата за управление на собствен бизнес. Проучването на GUESS посочва това като една от възможните негативни последици от посещението на профилирани предприемачески курсове [16].

Вторият анкетен инструмент за измерване на предприемаческите нагласи сред студентите е блок от шест твърдения, изискващи изказване на мнение относно *готовността за стартиране на фирма* според 7-бална скала, варираща между силно несъгласие (1), и силно съгласие (7). И шестте твърдения са относително близки в семантичен план², като целят по-задълбочен поглед върху увереността на анкетираните в даваната оценка.

На база на дадените от студентите оценки се изчислява средно аритметичен индекс за целия блок твърдения, който се използва като сравнителна величина между отделните държави. Приема се, че блокът твърдения дава по-точна оценка на силата на желанието за развиване на предприемаческа активност у студентите.

За България този показател възлиза на 4.6, което надвишава средния за страните от GUESS резултат – 3.7. В сравнителен план България се нарежда на пето място сред всички държави наравно с Русия, отстъпвайки единствено на развиващи се икономики. Близки резултати показват Румъния (4.3) и Полша (4.2), докато Унгария (3.8) и Словения (3.4) се приближават повече до средните глобални стойности. Може да се твърди, че показателят за

² Твърденията са разработени следвайки аналогичен блок, въведен в проучването GUESS. Известни смислови различия са неизбежни, тъй като в повечето държави се разпространяват анкетни бланки на собствения език на страната.

сила на предприемаческата готовност сред студентите потвърждава наблюдението, че в това отношение профилът на България отговаря повече на развиваща се, отколкото на развита икономика, като тази тенденция е изразена в по-голяма степен в сравнение с останалите държави от ЦИЕ.

Някои интересни наблюдения могат да бъдат направени, ако се изследват усреднените показатели на база на различните класификационни групи (вж. табл. 1). На база на стойностите се потвърждават по-силните предприемачески нагласи сред студентите в начална фаза на обучение. По-необичайна е високата стойност на показателя за студенти от областта на математическите и компютърните науки. Сред страните, участващи в GUESS, се наблюдава подчертано по-висока склонност към предприемачество в рамките на специалности, класифицирани като БПИ.

Табл. 1. Средни стойности на желанието за стартиране на фирма сред варненски студенти – 2015 г.

	Начална фаза	Напреднало обучение	БПИ	ЕНМ	Мъже	Жени
Брой случаи	129	139	180	81	97	170
Средни стойности	4.6654	4.5132	4.5481	4.7737	4.8179	4.4667

От научна гледна точка, различията в показателите според тези стойности не показват статистическа значимост³. При все това, обяснение за този необичаен резултат може да бъде търсен във факта, че голяма част от специалностите от областта ЕНМ в извадката са от състава на ИУ Варна - икономически профилирано висше училище. Това подсказва наличието на положителен ефект върху цялостните предприемачески нагласи на студентите дори ако те спадат към по-технически специалности. От гледна точка на развитието на академично предприемачество, това е зависимост, на която следва да бъде обърнато сериозно внимание, поради нуждата от комбиниране и на технически, и на икономически компетенции сред екипите при развитието на фирмени проекти на иновационна основа.

От гледна точка на пола на анкетираните студенти, наблюдаваното по-високо предприемаческо желание сред мъжете отговаря на общите тенденции в доклада на GUESS. Според теста на Ман-Уитни за статистически различия, тези отклонения могат да бъдат приети за статистически значими⁴.

Интересна зависимост е наличието на статистически значима разлика между предприемаческите нагласи на студентите според това дали те имат контакт с хора с предприемачески опит. Наличието на такива познати определя разлика от средно 0.7 в даваните оценки. Това подсказва важна насока пред университетите в развитието на обучителни курсове, целящи стимулиране на предприемаческата инициатива. В този

³ За анализ на статистически различия се прилага Т-тест чрез програмният продукт SPSS, при доверителен интервал 95%. Тестът се прилага въпреки отклоненията от нормално разпределение поради относително големият размер на извадката за всички класификационни групи, надхвърлящ 30 случая, както и поради сходството на изследваните въпроси със скала на Ликерт, където липсата на нормално разпределение обикновено се приема по подразбиране. Изследваната променлива се проверява за нормално разпределение чрез тест на Шапиро-Уилк, и за хомогенност на вариациите чрез тест на Левене.

Контролно се извършва и паралелна проверка чрез не-параметричен тест на Ман-Уитни, като предварително се изследват разглежданите области за отсъствие на огледални форми.

⁴ Това наблюдение не се потвърждава при извършване на Т-test, но и в този случай полученият резултат за статистическа значимост от 0.068 се доближава до горната граница на доверителния интервал от 0.05, което подсказва наличието на отклонения между изследваните величини.

контекст важен въпрос за бъдещи изследвания е ефектът на участието в стажантски програми.

Последната част от сравнителния анализ е свързана със субективната оценка на студентите за *университета като среда, стимулираща развитието на предприемачески идеи*. За тази цел в анкетата е включен блок от три твърдения, които отново са базирани на въпроси от GUESS. Използва се средна аритметична величина, която отразява доколко студентите са съгласни с идеята, че университетът стимулира предприемаческите идеи и нагласи според седембална скала.

Този показател за българската извадка възлиза на 3.95, стойност близка до глобалния резултат от 4 за страните от GUESS. В доклада на GUESS този резултат е оценен като относително неутрален, като се избягват сравнения между отделните държави поради силното влияние на броя и специализацията на университетите, участващи в статистическите извадки [16]. Може все пак да бъде посочено, че в българската извадка делът на студентите, даващи пределно ниски (между 1 и 2) и пределно високи (между 6 и 7) средни оценки е по-висок спрямо разпределението за страните от GUESS, което подсказва известно разслоение и противоречивост на данните, и нужда от по-детайлни изследвания. В тази връзка като неблагоприятен фактор може да бъде идентифицирано наличието на статистически значимо различие между стойностите на този показател по отношение на етапа на обучение, на който се намират студентите. Като цяло студентите в по-напреднал етап на обучение дават по-ниска оценка (средно 3.4) спрямо тези, които са в начален етап от обучение (средно 4.5). Това показва неблагоприятна динамика в крайното възприятие за ефекта от обучението в университет, и наличието на поле за подобрене на съществуващите предприемачески инициативи и курсове.

Характеристики на предприемаческите нагласи на варненските студенти.

Вторият блок от въпроси в анкетата е насочен към установяване на характеристиките на предприемаческата среда сред варненските студенти. Първият въпрос в този блок отново измерва съгласието на студентите с набор твърдения на база на седембална скала (табл. 2). Четири от твърденията целят да установят субективната оценка на студентите за *собствените им качества и подготовка за стартиране на бизнес*, докато останалите три разглеждат представата им за *съществуващата в национален и регионален план среда за провеждане на подобни проекти*.

От получените резултати се вижда, че студентите отдават по-висока относителна оценка на собствените си качества спрямо съществуващата в страната среда. Впечатлените прави фактът, че те се чувстват по-малко уверени в професионалните си умения, отколкото в личностните си качества.

Табл. 2. Средна величина на отговорите на респондентите на набор твърдения (седембална скала).

Имам конкурентни идеи за развиване на бизнес	4.01
Притежавам нужните личностни качества (за развиване на собствен бизнес)	4.70
Притежавам нужните професионални умения (за развиване на собствен бизнес)	4.15
Запознат/а съм с всички съществуващи инициативи за подпомагане на млади предприемачи в България	2.84
Чувствам, че в България има добра среда за развитие на бизнес	3.26
Чувствам, че в родния ми град има добра среда за развитие на бизнес	3.05
Чувствам, че в града, в който следвам, има добра среда за развитие на бизнес	4.16

Интересна зависимост може да бъде установена, ако бъде измерена корелационната връзка между отговорите на първите три твърдения, и желанието за развиване на

предприемачески проекти от предходния блок въпроси. При доверителен интервал 0.01, коефициентът на Пиърсън за тези връзки възлиза съответно на 0.541, 0.461 и 0.275. С други думи, макар увереността в собствените идеи за развитие на бизнес да получава най-ниска оценка, тя оказва най-ясно изразена права връзка с общата склонност за стартиране на предприемачески проект. На тази основа креативният момент може да бъде идентифициран като важен елемент в обучението на студентите при стимулиране на предприемаческите им нагласи.

Ако бъдат разгледани оценките за съществуващата в страната среда за развитие на бизнес, впечатление прави чувствително по-високата оценка за града на следване (Варна), спрямо общата за страната оценка и родните градове на студентите. Това наблюдение показва наличието на потенциал за привличане към Варна през системата на висшето образование на предприемачески проекти.

От друга страна, като негативен фактор може да бъде определено неблагоприятното възприятие на студентите към университетите *като потенциален партньор при стартиране на бизнес*. Те се нареждат на последно място сред потенциалните групи, от които може да се търси съдействие при стартиране на предприемачески проекти (табл. 3). Резултатите в това отношение отразяват както относително по-силното влияние на семейните отношения в икономическите традиции на България [5], така и слабите традиции на академичното предприемачество в страната. Евентуалното изграждане на предприемачески профил на българските университети следва да започне с изграждане на репутация в тази област, която да достигне до потенциалните участници в такива проекти. Сходно ниско място в класацията като потенциални партньори заемат и преподавателите, макар самата оценка да се приближава до благоприятни средни стойности.

Табл. 3. Канали, по които варненските студенти биха търсили партньорство и съдействие при стартиране на бизнес - средна оценка на база на седембална скала.

Семейство	5.14
Приятели	4.50
Състуденти	3.62
Преподаватели	3.55
Университет	3.22
Държавни институции	3.87
Недържавни институции	4.14

Трябва да бъде отбелязано, че голяма част от студентите признават, че са *слабо запознати със съществуващите инициативи за подпомагане на предприемаческите активности*, давайки средна оценка от 2.84 на съответното твърдение при седембална скала (табл. 2). Това подсказва наличието на пропуски и сред самите учащи, които не се възползват максимално от вече съществуващите структури и възможности, които им се предоставят. Желателно е съставянето на подходящи стратегии както за подобряване на мотивацията им, така и за повишаване на личната самодисциплина, нужна за успешна реализация в икономическата сфера.

В тази връзка, в изследването е въведен допълнителен въпрос, целящ да установи дали студентите са запознати с понятието *академични spin-off фирми* – предприятия, стартирани в университетска среда. Като се има предвид дългогодишната липса на ясна законова рамка в тази област, не е учудващ фактът, че малка част от варненските студенти са запознати с това явление. Едва 11.3% от анкетираните посочват, че са чували за

академичните spin-off фирми. От друга страна, 52.9%, макар да не са запознати с въпроса, биха проявили интерес да научат повече.

Чрез статистически тестове може да бъде потвърдено логичното допускане, че тези, които избират отговор „не, но бих искал/а да науча повече” пред „не” на въпроса дали са чували за академични spin-off фирми са студенти с по-висока оценка за предприемаческите нагласи – 4.8 спрямо 4.2. Налага се изводът, че при активизиране от страна на висшето образование в създаването на университетски фирми, сред студентите ще има интерес към участие в подобни проекти, което би следвало да подобри и цялостното им отношение към висшето образование.

Внимание привлича фактът, че при оценка на *факторите, от които биха се нуждаели при стартиране на бизнес*, студентите дават относително високи оценки на достъпа до консултанционни услуги, като те дори надхвърлят нуждата от финансиране (табл. 4). На база на резултатите от този въпрос може да бъде направен изводът, че повечето студенти не се чувстват достатъчно уверени в практически ориентирания си бизнес умения. От друга страна, може да бъде изказано предположението, че сред студентите липсва и ясно изразена визия за бизнес-проектите, които биха могли да развиват.

Табл. 4. Оценка на варненските студенти за факторите, които биха им помогнали при стартиране на бизнес.

Достъп до офис-помещения	5.13
Допълнително финансиране	5.51
Достъп до интернет връзка	6.03
Съдействие при пазарно проучване	5.45
Консултации по правни въпроси	5.51
Консултации по маркетингови въпроси	5.53
Консултации по счетоводни въпроси	5.61
Достъп до библиотечна база	4.67
Достъп до изследователска лаборатория	4.25

На тази основа може да бъде изказано предположението, че при стартиране на предприемачески проекти много студенти могат да бъдат убедени от ползата на изграждане на дългосрочни партньорски взаимоотношения с университета. Подобни отношения биха позволили провеждането на дългосрочни съвместни технологични проучвания при стартиране на бизнес проекти на иновационна основа.

Заклучение

Основните изводи от проведеното анкетно проучване могат да бъдат обобщени в няколко основни направления:

- Сред варненските студенти се наблюдават относително висока склонност към предприемачество, приближаваща се до профила на развиващи се икономики като Аржентина, Мексико и Русия. От сравнителната група на страните от ЦИЕ Полша показва сходен профил, наред с Румъния.

- Склонността към предприемачество спада с напредване на курса на обучение, приближавайки се до по-обичайни за проучването на GUESS стойности. Това може да бъде разгледано като отражение на повишената яснота за трудностите и отговорностите пред управлението на собствен бизнес.

- За неблагоприятен може да бъде приет високият дял младежи (приблизително един от всеки пет), планиращи да търсят кариерна реализация зад граница, с ниска склонност към дългосрочно завръщане в страната.

- Подчергано положително въздействие върху силата на предприемаческите нагласи оказва наличието на контакт с човек с реален предприемачески опит. Това следва да бъде отчитано в контекста на образователната система.

- Варненските студенти дават оценка на университета като среда за стимулиране на предприемаческа активност близка до наблюдаваната в GUESS. Тази оценка обаче е по-ниска в по-високите курсове на обучение спрямо студентите първа и втора година, което подсказва наличието на поле за подобрене в това отношение.

- Предприемаческите нагласи на студентите показват висока корелационна зависимост спрямо увереността в идеите за стартиране на бизнес, които имат. Значението на този елемент е по-голямо от увереността на студентите в личностните и професионалните им качества, но той получава по-ниски абсолютни оценки. Може да се направи изводът, че за повишаване на икономическата активност сред студентите следва да бъде обърнато сериозно внимание на креативния момент, свързан с развитието на бизнес концепции.

- Сравнително ниски са оценките за средата за развитие на бизнес в България като цяло. По-висока стойност получава град Варна, което подсказва наличието на потенциал за привличане на фирмени проекти от студенти от други градове.

- Липсва възприемане на университета и преподавателския състав като потенциални партньори в развитието на бизнес проекти. Това е нормално, предвид на традиционно ограничените икономически функции на университетите през годините на прехода. Изграждането на предприемачески университети следва да започне с промяна в това възприятие на широката публика.

- От гледна точка на формите на съдействие, които биха могли да използват при стартиране на бизнес, студентите дават високи оценки не само на традиционните материални фактори (финансиране, офис-база и пр.), но и на различни консултационни услуги. Това подсказва едно важно потенциално направление за сътрудничество с университетите и изграждане на партньорски мрежи.

Цялостно, налага се заключението, че сред варненските студенти съществува благоприятна среда за развитие и промотиране на предприемачески инициативи. Това до голяма степен може да бъде отдадено на относително слабото развитие на частния сектор в българската икономика, което намалява дела на тези, планиращи кариерна реализация в страната.

Студентите са една от основните адресатни групи в развитието на предприемачески инициативи във висшето образование, и трябва да бъде търсено активното им включване в подобни проекти. Стартирането и подпомагането на нови фирми е един от потенциалните инструменти за ограничаване на младежката безработица и изтичането на мозъци зад граница. Такива проекти обаче следва да бъдат конкурентни, и да осигуряват дългосрочна заетост и възвръщаемост. Следва да бъдат търсени промени в курсовете на обучение на студентите, които да стимулират тяхната креативност и да повишат компетенциите им. Важна задача пред страната ни е повишаването на конкурентността на частния сектор чрез стимулиране на иновационната активност в страната и технологичното реструктуриране, но стартирането на подобни проекти изисква и развитието на нужните компетенции сред студентския състав.

Университетите имат потенциала да играят ролята на институционални центрове във фирменото развитие, чрез изграждането на дългосрочни партньорски взаимоотношения на база на постоянен обмен на информация и ноу-хау. Евентуални студентски фирми биха били подходящ партньор за такива двустранни спогодби, от гледна точка на все още сравнително ниската увереност на студентите в уменията им за управление на собствен бизнес. Университетите във варненски регион и страната като цяло могат и следва да поемат роля в насърчаването и направляването на подобни проекти. Студентите следва да бъдат разглеждани като ключов елемент на човешките ресурси на страната, и трябва да бъде

търсено насърчаване на техните предприемачески нагласи и умения.

Използвана литература

1. Върбанов, Иван, Живков, Николай и колектив. Третата мисия на университетите и приносът на алумни отношения към нея. Алманах Научни изследвания, брой 15, 2011 г., с. 544-591.
2. Закон за висшето образование (обн., ДВ, бр. 17 от 01.03.2016 г., изм. и доп.).
3. Иновационна стратегия за интелигентна специализация 2014-2020 г. Министерство на икономиката, 2015 г.
<http://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/innovations/ris3_26_10_2015_bg.pdf>
[Последен достъп: 10.10.2016 г.]
4. Чалъков, Иван, Митев, Тихомир, Петров, Венелин. Академичният spin-off като двигател на икономическа трансформация в Източна Европа. Социологически Проблеми, 1-2. БАН, София, 2011 г.
5. Якимова, Ивона. Пазарен универсализъм и пазарно разнообразие. Стено, Варна, 2006, с. 223-327.
6. Braendli, P. The Future of the European Patent System, IIC Vol. 26, N°6, 1995.
7. По Erdos, K. and Varga, A. The Academic Entrepreneur: Myth or Reality for Increased Regional Growth in Europe? Creative Knowledge Cities, Chapter 7, Edward Elgar Publishing Ltd, 2012.
8. Etzkowitz, H. and Leydesdorff, L.. The dynamics of innovation: from National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations. Research Policy 29, 2000, pp. 109-123.
9. Gibbons, Michael. The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies. London: Sage, 1994.
10. Grimaldi, R., Kenney, M., Siegel, D., Wright, M. 30 years after Bayh–Dole: Reassessing academic entrepreneurship. Research Policy 2011, Volume 40, Issue 8, 2011, pp. 1045–1057.
11. Martin, B. and Etzkowitz, H. The origin and evolution of the university species. Journal for Science and Technology Studies, 13, 2000, pp. 9-34.
12. Mowry, D., Nelson, R., Sampat, B., Ziedonis, A. The growth of patenting and licensing by U.S. universities: an assessment of the effects of the Bayh–Dole act of 1980. Research Policy, Volume 30, Issue 1, 2001, pp. 99–119.
13. Potthast, Jorg. Production of Knowledge Revisited. The Impact of Academic Spin-Offs on public research performance in Europe. CORDIS, Germany, 2009.
14. Predazzi, E. The third mission of the university. Rendiconti Lincei, 23, 2012.
15. Shane, S. A. Academic Entrepreneurship: University Spinoffs and Wealth Creation. Cheltenham. UK: Edward Elgar Publishing Ltd., 2004.
16. Sieger, P., Fueglistaller, U. and Zellweger, T. Student Entrepreneurship Across the Globe: A Look at Intentions and Activities. St.Gallen: Swiss Research Institute of Small Business and Entrepreneurship at the University of St.Gallen, 2014

За контакти

докторант Евгени Филипов
Икономически университет – Варна
e_filipov@ue-varna.bg